LIII. évfolyam. 1918. Május—Junius III. füzet.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:
DR. GÁL KELEMEN, GÁLFI LŐRINC

KOLOZSVÁR.
NYOMATOTT GOMBOS FERENCZ „LYCEUM"-KÖNYVNYOMDÁBAN
1918.

TARTALOM:

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“ a szabadelvű kereszténység nagy céljait és a tiszta keresztény teizmus tudományos érdekeit szolgálja. Ezért célja szerint vallási, erkölcsi, társadalmi, nevelési és bölcsészeti értekezéseket közöl; figyelemmel kiséri e kérdések irodalmát s a hazai és külföldi egyházi és iskolai élet mozzanatait. — Megjelenik minden második hónapban 2—3 ívnyi terjedelemben. Egyes szám ára 2 K. Előfizetési díj 10 K, a pártolói díj megállapitását viszonyainkat ismerő és méltányoló támogatóinkra bizzuk. A folyóiratot illető közlemények dr. Gál Kelemen nevére (Kolozsvár, Unitárius kollégium) küldendők.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIII. évfolyam. Május—Június III. füzet.

A valláspedagógia alapkérdései.

Irta: Csiki Gábor.

(Folytatás).

A tényleges societas (pl. állami berendezkedés) sok tekintetben ellenkezik az istenországéval. Míg annak alapja a rideg jog, sőt nem egyszer az erőszakos hatalom, ennek alapja szeretet. De azért amikor az istenország számára akarunk nevelni, nem törekedhetünk a tényleges viszonyoknak egy csapásra való megváltoztatására, a tényleges jogrend teljes felbontására. A ténylegest, a valót fokozatosan, a benne rejlő lehetőségeknek, természetes szabályoknak megfelelően kell és lehet az *idea* felé emelni. Socialis életünk jelenlegi jogrendjének azonnali megszüntetése az istenország eszméje nevében, kevésbé hozná közelebb Istennek országát.

Isten országának eszméjéből Jézus is oly elveket vont, melyek határozottan ellentétben állottak az akkori állam és társadalom tényleges jogrendjével. Mt. 5.25; 33–37; 39–42. E helyek egy eszményi országra vonatkoznak[1] s nem jelentik azt, mintha Jézus nem számolt volna a tényleges állapotokkal. „Adjátok meg a császárnak, mi a császáré; az Istennek, ami az Istené.“ Mt. 22.15–22. Lk. 20.20–26. stb. A természetes fejlődés menetében kivánta ő is meggyógyítani idealis szellemével a tényleg beteg Izraelt s annak jogrendjét.

Az egyháznak, mint nevelői tényezőnek, szabályaiban, törvényeiben s általában intézményeiben úgy kell berendezkednie, hogy az általános emberi eszményt, mint nevelési célt, a legbiztosabban szolgálhassa. E szolgálatban van az egyháznak s minden törvényének és intézményének relativ értéke. Világos tehát, hogy az egyház s intézményei és törvényei nem önérték s így nem cél. Az ünnepet nem önmagáért tartjuk meg, a templomot nem önmagáért látogatjuk s a vallási cselekvényeket nem önmagukért gyakoroljuk,

[1] Gálfi Lőrinc: „Biblia magyarázati jegyzet.“

mindezeknek értéke attól az érzülettől függ, amelyből származnak s amelyet erősítenek. A cél a nemes érzület felébresztése s vallás-erkölcsi jellemmé fejlesztése s e cél szolgálatában az egyház a maga megfelelő törvényeivel, intézményeivel, kultuszával nélkülözhetetlen eszköz.[1]

Minden egyház elvárja hiveitől, erkölcsileg kötelezi őket, hogy bizonyos napokat ünnepnek ismerjenek el s azokon bizonyos munkáktól tartozkodjanak s általa meghatározott vallási cselekvényeket végezzenek. Felfogásunk szerint ezzel az egyház célja az lehet, hogy ez ünnepeken (legtöbb emlékünnep) megfelelő alkalmat találjon a hívők lelkének nemesbítésére, lelki szükségük kielégítésére. Az ünnep tehát eszköz. De az eszköz könnyen céllá változhatik s változott is már nem egyszer. Ez ellen emeli fel tiltó szavát Jézus, mikor megtagadta az ünnepet, mint célt s a szombat zsarnokságát el nem ismerte. „A szombat lőn az emberért s nem az ember a szombatért. Mk. 2.27. Az ember fia a szombatnak is ura." Mt. 12.8. Mk. 2.28. Lk. 6.5. S minthogy az igazi valláserkölcsi jellemnek természetszerű tulajdonsága, hogy mindig cselekedje a jót, szombatnapon is szabad jót cselekedni Mt. 12.12, sőt az életfenntartási ösztönnek is engedelmeskedni Mt. 12. Lk. 6., mert az élet fenntartása is fontosabb a szombatnál.

A templom (a kultusz helye) sem öncél, hanem egy fontos eszköze a valláspedagógiának. Magunkbaszállásra, mások tanítására nézve nélkülözhetetlen, de vigyáznunk kell a vallásos nevelésnél arra, nehogy a templomot s annak látogatását oly önértéknek tüntessük fel, melyhez a lelki üdv van kötve, mert így könnyen képmutatókat nevelhetünk. Az ember a templomnál is nagyobb — mondja Jézus — Mt. 12.6. Különben is Istennek lélekben és igazságban való imádása nincs a templomhoz kötve, felette áll az a hely korlátain. Jézus az imádkozót nem a jeruzsálemi templomba küldi, hanem az ő belső szobájába. Mt. 6.5–6. A templom és ünnep csak nevel a szellemi imádásra.

Az imádság a kultusznak egyik lényeges része. A kultusz a

[1] Az egyház bizonyos törvényeket, szabályokat ír hivei elé, de ezeket önértékké nem teheti, hivatását nem láthatja csupán ezeknek való szigorú hódoltatásban, mert törvény és szabályalkotással s annak kötelezővé tételével az egyház számára hivatásos tagokat nevelni nem lehet. A törvény, a szabály csak tilt, megenged vagy parancsol valamit s legfeljebb formalizmusra nevel, de az akarat számára örökkévaló erőforrást nem ébreszt.

léleknek Istennel szemben való megnyilatkozása. Az Isten és az ember közti benső viszony külsőlegesítése. Minden kultusznak a benső viszonyon alapuló érzület ad értéket. Bizonyos, előírt kultuszi cselekményeknek csupán külsőleges elvégzése teljesen értéktelen. Az érzületnek közvetlen megnyilatkozása lényeges, nem pedig a külsőleges cselekvények reflexionális és szabályszerinti kultusza. Az igazi érték nem a külsőségekben, hanem a lélek mélyén fekszik. Nem mutatós cselekvények végzése a fő, hanem az Istenben nyugvó érzületnek szóban és tettben való egyszerű és szerény megnyilatkozása. A szív és ne a száj zengő nyelvezete dicsérje az Urat. A szív nemes érzülete vigyen Isten házába, ez ünnepeljen, ez nyilatkozzék meg mindenféle kultuszban; különben minden hiábavaló külsőség.

E felfogásunkkal azonban a helyhez és időhöz kötött egyházi kultusz értékét kétségbe nem vonjuk. Annak, mint pedagógiai eszköznek igen nagy haszna van. Törekvésünk csak oda írányul, nehogy a kultuszi cselekvény, mint cselekvény öncéllá váljon. Értéke abban van, hogy általa az Isten és az ember közti benső lelki viszony külső kifejezést nyer s azzal erősbül.

A kultusz önértékesítését kora hagyományos vallási fölfogásában Jézus is elitélte; a vallást a külső kultusz keretéből leemelte s ethikai talajra helyezte.[1] Tanítványait inti, nehogy úgy gondolkozzanak, mint a pogányok, hogy t. i. Isten az ő bőbeszédűségükért hallgatja meg őket s teljesíti önző kérésüket. A pogányok *battologiájával* és *polülogiájával* szemben minta-imaképen az úgynevezett úri imát adja tanítványainak, melyben kifejezést nyer az igaz, keresztényi ima lényege s melynek végső tartalma: „Legyen meg a Te akaratod.“

Jézus korában Izrael vallása csaknem teljesen kultuszi cselekvényekből állott. A kultusz leglényegesebb része az áldozás volt. Minthogy az áldozást csak a papok végezhették,[2] a papoknak érdekük volt annak értékét hirdetni. Nemcsak anyagi hasznot húztak belőle, de tekintélyüket is emelte. Igy az áldozás lassanként önértékké vált s a papi osztály az Isten és az emberek között közvetítő szerephez jutott; tőlük függött az egyén üdvössége.

Jézus az áldozat helyett az irgalmasságot hangsulyozta, mert

[1] V. ö. Schneller: I. m. Theol. szaklap I. 3. sz. 214. l.

[2] A hit szerint csak ők ismerték annak szabályait.

hisz ezt kivánja Isten. Mt. 12.7. Az irgalom legyen mindenki részéről az áldozat. Ez elvi felfogás mellett azonban Jézus az áldozást a vallási fejlődésnek egy bizonyos fokán elismeri. De itt is megkivánja, hogy a szeretet az irgalom által legyen megsózva. Az áldozásnál is tehát a valláserkölcsi jellemnek szeretetben és irgalomban való megnyilvánulását kivánja. Nemes érzületből fakadó szeretet: ez az igazi érték. „Szeretni Őt teljes szívből, teljes lélekből és minden erőből, szeretni az embernek felebarátját, mint önmagát“ : többet ér minden égő- és véráldozatnál. E felfogás alapján itéli el Jézus oly élesen korának sótalan áldozatait.

Az áldozással kapcsolatosak voltak a tisztálkodási cselekvények, mosakodások. A farizeusoknak ezek is csak külsőségek voltak s mégis az ezekre vonatkozó szigorú, sőt alig teljesíthető szabályokat, mint az üdv feltételeit állították a nép elé.

Jézus a külsőleges tisztálkodási cselekvények lelki értékét tagadta. Mikor a farizeusok megtámadták azért, mert tanítványai mosatlan kézzel ettek, azt felelte, hogy Isten nem a külsőségeket, hanem a szívet, az érzületet, a *jobb ént* nézi. Mt. 7.14–23. A farizeusoknál ezzel ellenkezőt talált. Megszűrik a szúnyogot s a tevét elnyelik. Megtisztitják a pohár és a tál külsőjét, belül pedig rakvák azok ragadmányokkal és mértéktelenségekkel. Nem a külső, hanem a benső tisztasága fontos. Mt. 15.1–11.

Általában Jézus a zsidó vallás formalizmusát hevesen támadta, mert látta, hogy az Isten országának eszméjével határozott ellentétben áll. S azért, hogy Izrael vallása minden szellemet elveszített s csupa külsőségekbe degenerálódott, főkép a farizeusokat vádolta. Ellenük irányulnak legkiméletlenebb szemrehányásai. Isten parancsolatait félre teszik s a maguk rendeléseit tartják meg. Mk. 7.9. A szív kultusza helyett, a külsőleges cselekvények reflexionális kultuszát gyakorolják. Nem szívvel, hanem szájjal tisztelik az Atyát. Mt. 15.8–9. Tizedet fizetnek mindenből, de az irgalmasságot és igazságot nem gyakorolják. Képmutatók a legszentebb dologban, a vallásosságban. Mt. 6.2–5. 22.29–34. 23.14; 27–28.

A farizeusok a népben csupán az általuk felállított és magyarázott törvények és szabályok teljesítőjét szerették látni. Az emberi törvényeket és szabályokat úgy tüntették fel, mint az üdv feltételét s így a népet szolgaságba, a törvények igájába hajtották.

Jézus az Istenben nyugvó, Isten által határolt lelkiismereti szabadságot hirdette s a farizeusok tekintélyét s az általuk önzően

kieszelt rendelkezések értékét el nem ismerte, sőt egész lényét átható igazságérzettel támadta.

b) Pál apostól nem az az egyszerű tanítómester, ki közvetlen, mindenki által könnyen érthető beszéde által válik rokonszenvessé mint Jézus. Pál már teologus, az ős keresztény világ legnagyobb teologusa. Teologiájának tárgya az előtte *doxa* alakjában megjelent, lelkével megragadott Krisztus, az isteni *pneuma*, mint életelv. Nem a történeti Jézust állítja elibénk. Az ő Krisztusa a *doxa* alakjában megjelent *pneuma hagiosüné*, mint absolut értékű életelv. Jézus ugyan nem *theos*, ő is az Atyától nyert felmagasztaltatást Phil. 2.9., de személyében az isteni szikra tükröződik II. Kor. 4.6., Istennek képmása II. Kor. 4.4—6. De Jézus nem is ember, csak ahoz hasonló *en homoiómátisarkos hámártias*. Lényege emberfölötti. Földi élete egy más világi elhatározás eredménye. Praeexistens személy. Úgy szerette az embereket, hogy attól indíttatva (Róm. 8.5.) eredeti gazdagságáról lemondott, szegénnyé lett, hogy ezáltal gazdaggá tegye őket. II. Kor. 8.9.

Pál lelkét az üdv, a megigazulás kérdése, lehetősége kötötte le[1] s felette való elmélkedésben gyakran dogmatizált. Bár tanításának, minden törekvésének az volt a célja, hogy a gyakorlati életet javítsa, Krisztust, mint isteni *pneuma*-t életelvvé tegye, elmélkedése közben mégis sokszor elveszítette az élettel való kapcsolatot s iskolai tudást nyujtott.

A keretet a farizeusi képzeletvilág köréből vette. Az új bort Jézus legnagyobb apostola is régi tömlőkbe töltötte. A nagy apostolnak sem lett volna szabad az elvi jelentésű keresztény szellemet egy bizonyos kor, sőt nemzet képzeletvilágába szorítani, mert hisz elvi jelentése ép abban áll, abban érvényesül, hogy minden kort és minden nemzetet, nem tagadva meg annak sajátos vonását, organikusan áthat.

Ezek a tények Pál apostól iratainak tanulmányozásánál szigorú kritikára intenek; különben dogmatizmusba esünk.

Pál szerint az embert két, egymással folyton küzdő, ellentétes erő mozgatja: *sarx* és a *pneuma* ereje, elve. S e kettőnek erőviszonyától függ az ember értéke, abban nyer kifejezést szivének milyensége.

[1] Érthető, mert hisz nemzetének egész törvényalkotmánya, szervezete Isten előtt való amaz igazzá válást célozta, mely biztosítja a világ feletti uralmat.

A fejlettség alsó fokán az érzéki természet hatása, uralma alatt él. A fejlődés legmagasabb fokán pedig egész lényében az isteni *pneuma*, a krisztusi életelv által van meghatározva. Még a *sarx*, az érzéki természet is annak áll szolgálatában.

A rosszra való hajlam, képesség, mint *sarx*, a jóra való képesség, mint erkölcsi szellem (emberi *pneuma*) már a születéskor meg van az emberben. Az érzéki, a külső ember mellett ott van a belső, illetve annak lehetősége.

A *nous*, bár szellemi természetű, a *sarx*-nak is, a *pneuma*-nak is állhat szolgálatában, de nem egyszerre. A *nous* tehát formai jelentéssel bir. Mikor a *sarx* szolgálatában áll, az ember nemcsak érzéki természetének ösztöne alatt, de rafináltan, természetellenesen is cselekszi a rosszat. Róm. 1.28., az isteni bölcseséget nem érti, sőt a kereszténységben bolondságot lát és üldözi.[1] A *nous* ilyenkor meg van romolva. Az embert értéktelenné, gonosszá teszi, Tit. 1.15., szívét megkeményíti. Ef. 4.17. Mikor pedig a *nous a sarx* elvét megtagadva, az isteni *pneuma* elvének szolgálatába lépik, megkezdődik a Krisztus szerinti élet. Az érzékieknek meghalunk, a szellemnek, Krisztusnak feltámadunk. A külső ember megfeszíttetik, a belső feltámad. A ó-ember meghal, az új megszületik. A *nous* meglátta Isten akaratát, az ember igazi célját, a tökéletest. Rom. 12.1., Krisztus *nous*-ja él az emberben. I. Kor. 2.14—16.

Egyéni életünk középpontja, igazi qualitásunk, *én*-ünk a *kardia,* a szív. A *nous* helyes értékelése, Isten akaratának, mint absolut életcél-értéknek meglátása is csak akkor bir ránk nézve jelentőséggel, ha *én*-ünk középpontjával, szívünkkel az összeforrott s ott ható, ténykedő erővé vált. Az isteni *pneuma*-nak, vagyis a Krisztus szerinti életelvnek szívünkben, életünk motorában, mint szívünknek élő tartalma kell, hogy megdicsőüljön *(doxa),* mert az elvszerű cselekvés székhelye, alanya a szív. Pál minden nemes törekvést a szív vágyának, minden jó cselekedetet a szív munkájának tekint. A sziv az ember értékének kritériuma. Pál is mint Jézus, minden jónak és gonosznak is forrását a szívben látja. Benne van a *sarx*-szerű élet vágya, szenvedélye, Rom. 1.24., de benne van az a születéssel adott szellemi képesség is, mely az isteni *pneuma* szerinti életben dicsőül meg. Krisztus, mint isteni törvény, uralkodhatik, sőt kell, hogy uralkodjék a szívben. S a szív, mint egyéni értékünk kritériuma, az üdv vagy a kázhozat alanya.

[1] Saul is ezt tette.

Pál szerint az a keresztény ember feladata az, hogy szíve az isteni *pneuma* által határoztassék meg. Ami nevelési célunk ezzel egybeesik akkor, amikor a nemes érzület felébresztésével s uralkodó szerephez juttatásával oly valláserkölcsi jellemet kivánunk nevelni, ki az isteni célgondolattól áthatva, azáltal mozgatva, hivatásszerűen építi azt az országot, melyért a történeti Jézus is élt s tanított. A Pál által hangsúlyozott jó szív és a *nemes érzület* ugyanaz. A „*nemes érzület*" kifejezésben inkább a tartalmi szempont van kiemelve. Nemes érzület a jó szívben lakik.

Valamint a valláserkölcsi jellemnek természetes tulajdonsága a szeretet, úgy Pál szerint is az isteni *pneuma,* a krisztusi életelv által meghatározott szív, a tiszta szeretet gazdag forrása. Róm. $5._5$. S valamint mi a nevelés által az egyoldalú intellectualizmussal szemben az emberben a hivatást megértő, az isteni célgondolatot megvalósító s így az Atya akaratát szeretettel teljesítő nemes érzület felébresztésére és uralkodóvá tételére törekszünk, úgy Pál apostól is azt hangsúlyozza, hogy nem a dolgok genealogiájának ismerete (I. Tim. $1._4$.) vagy a törvények tudása lényeges, hanem a *pneuma* által meghatározott tiszta szívből származó szeretet (I. Tim. $1._5$.) s minden egyébnek csak ez ad jelentőséget és értéket.

Az organizációra vonatkozó elméletünk is teljesen fedi Pál felfogását. Említettük, hogy mi az egyént a köznek egy szerveként fogjuk fel, ki a köznek szellemétől (ez az istenország szelleme) áthatva, sajátos hivatásának betöltésével érvényesíti az isteni célgondolatot. Pál szerint is az ember a maga *sarx*-szerű hajlamaival s az isteni szellem iránt való szellemi érzékével (emberi szellem) a teremtett mindenségnek egy sajátos szerve s mint ilyen, nyert képessége alapján egészen sajátos hivatás betöltésére hivatott el a köz érdekében.[1] Pált Isten már anyja méhében elhivta az apostoli munkára, amely munka Istennek Pál számára tételezett célgondolata volt.

A charismák különbözősége teszi lehetővé a különböző hivatás betöltését, de úgy, hogy minden charismában a *pneuma,* Krisztus a mozgató elv. I. Kor. $12._{4-5}$.[2] Apostolok, próféták, tanítók, suggerálók, gyógyítók, segédek, igazgatók, elragadtatásban imádkozók,

1 V. ö. „Egyek vagyunk a *prótos müthos*-ban, egyek kell lennünk a Krisztusban.

2 Nem szabad ezt dogmai értelemben venni.

kik a közéletben élnek és munkálnak, mind Krisztus testének tagjai, neki, mint *kürios*-nak szolgái.

A *pneuma hágiosüné* által áthatott charisma a szeretet szellemében él. A szeretetnek eme szelleme, mely nem más, mint Krisztus szerinti életelv, ad értéket minden charismának. Erre kell törekednie mindenkinek. I. Kor. 12.30.

A valláserkölcsi jellem nem kivülről jövő parancs vagy törvény hatása alatt cselekszi a jót, hanem mint a jó fa, szükségszerűen termi a jó gyümölcsöket. Hasonlóan Pál idealis embere is, kiben az isteni *pneuma,* a krisztusi elv érvényesül, szükségszerűen, illetve természetszerűen cselekszi a jót.

A törvény, a rendeletek, intézmények, kultuszi szabályok Pál szerint is eszközök. Arra valók, hogy a *sarx* elve alatt élők önzését megtörjék s a bűnös megnyilvánulást visszafojtsák. Az isteni *pneuma* által vezéreltek felette állanak a külsőleges törvénynek. Gal. 5.18. A szellemben új életet élnek s felesleges már rájuk nézve a test szerinti ó-életre vonatkozó betű, *gramma.* Az istenországban való polgárjogot az igazság és békesség szent érzése s nem az evésre és ivásra vonatkozó rendeletek biztosítják. A kultusz értéke sem önmagában van, hanem az azt végző ember szívének milyenségétől függ. Az az igazi körülmetélkedés, melyet szívében végez az ember. Azt nem ember, hanem az Isten dicséri. Róm. 2.28–29.

Pál a szellemnek *(pneuma)* különböző fajait említi. Róm. 8.15. 11.8. I. Kor. 2.12. Ef. 2.2. 6.12. stb. E helyen említett szellemek Istenellenes szellemek. Ezenkivül beszél emberi szellemről is, melyet az ember születésével hoz a világra s mely az isteni szellem befogadásának alapja. Ugyanaz a szerepe, sőt mondhatjuk lényege is, mint annak a lelki potentianak, melyet mi jóra való képességnek neveztünk. Valamint mi valláserkölcsi jellem nevelése érdekében jóra való készségében akarjuk a nevelendőt megragadni, mert ez ama csira, melyből az kinőhet, úgy Pál apostól is azt állítja, hogy a születéssel nyert emberi *pneuma,* szellem az alapja az isteni *pneuma,* a Krisztus szerint való élésnek. Csak szellemiek érthetik meg a szellemieket. Az ember csak természetével adott eredeti szelleme által értheti meg az isteni szellemet, csak ezáltal ismerheti fel az istenes dolgokat, csak ezáltal tud elmélyedni Istenben. Az emberi szellem imádkozik az istenfiúság után. Róm. 8.22–23; az isteni szellemet éhezi. Az ember szívének ez isteni szellem után való vágyakozása méltán nevezhető jóravaló készségnek.

Nézetünk szerint a jóravaló képességet mindenki magával hozza; csak felébresztésre és fejlesztésre vár az. S így mindenki Isten országának polgárává, *valláserkölcsi jellemmé* válhatik. Az emberi sellemet is, mely alapja az isteni szellem befogadásának, Pál általánosnak mondja. Innen magyarázható az egykor fanatikus zsidónak az a későbbi felfogása, hogy a pogányok is el vannak híva az isteni *pneuma* szerinti életre. Gal. 3.6—14; Róm. 2.14—15. stb.

De mint a jóravaló képesség, ha fel nem ébresztjük és ha mint nemes érzületet domináló szerephez nem juttatjuk, a rossz hajlamok uralma mellett nem érvényesülhet, sőt úgy látszik mintha elveszne, úgy a Pál-féle emberi szellemre nézve is feltétlen szükséges, hogy az isteni szellemtől életerőt nyerjen (Ef. 3.16.), belőle táplálkozzék (I. Kor. 10.1—4.), mert különben érvénytelen, sőt el is veszhet. Cél az, hogy a mi szellemünk a szent szellemmel egy legyen, vagyis szellemünk szent szellem, életünk krisztusi élet legyen. Ily állapotban, Krisztust felöltve (Gal. 3.27.) nem mi élünk, hanem Krisztus él mibennünk (Gal. 2.20.), új emberek vagyunk. Az isteni szellemben való hitéletünk szeretetben nyilvánul.[1] Gal. 5.6. Életünk Istennek gyümölcsözik. Rom. 7.4. Istennek fiai vagyunk.[2] Gal. 3.26. 4.6. Örökséget s az örökségben üdvösséget nyerünk.[3] Róm. 8.17. Ez pedig általános cél, mindenkire kötelező, mindenkinek célja kell, hogy legyen, mert egyek vagyunk a *prótos anthropos*-ban, egy tökéletes szervezetet kell képeznünk Krisztusban, az *epouranios anthropos*-ban.

[1] Ez a szeretet minden emberben meglátja a *jobb ént*, az isteni szellem iránt fogékony, Istentől nyert emberi szellemet. Felismeri minden emberben léte alapjául szolgáló isteni célgondolatot, mely, ha homályos, öntudatlan alakban, de ott él mindenkiben s épen ezért mindenki Isten gyermeke, az Istenország nagy munkájának szerve s mint testvérünk gondozásunkra számíthat. S minél gyöngébb ez a szerv, annál nagyobb gondozást, a szeretet útján annál több erősítést kíván tőlünk.

[2] S nem a *sarx* szolgái. Szellemünk felszabadult annak uralma alol s elmélyedt az isteni dolgokban.

[3] Pál szerint az üdvösséget a jelenben még csak igéretképen s elvileg birjuk. A jelen a szellemi élet számára való vetés ideje. Az aratás a jövőben lesz. Gal. 6.7—8. A jelen feladata az, hogy fáradozzunk az isteni szellem érvényesüléseért s így az üdvösségért. Tess. 5.9. Fil. 2.12—13. Az ember szerepe az üdvösséget illetőleg nem passiv, hanem activ. Az emberi élet egy folytonos törekvés a *sarx* önző és bűnös hatalmának megtörése s az isteni *pneuma* uralomra jutása érdekében.

A nevelendő, kinek lelki világa kezdetben tisztán excentrikus, ki mindent csak a maga önző szempontjából néz s így magával szemben mindent csak eszköznek tekint, környezetének, a családnak, az iskolának, az iskolát fenntartó hatóságnak, egyháznak, államnak stb. mint nevelő tényezőknek[1] hatása alatt válik vallás-erkölcsi jellemmé. A család a maga tradicióival, a község statutumaival, egyház és állam sajátos céljukat szolgáló törvényeikkel quasi megtörik az önzést annyira, hogy a fejlődés második fokán az egyén megtagadja önmagát a köz érdekében s csak a köz — Schneller szavaival a történeti hatalmak — s azok szabályainak való feltétlen, kritika nélküli engedelmesség lesz értékes előtte. Csak a harmadik fokon ébred ismét individuális értékének tudatára, de nem a történeti hatalmak rovására. Kellően értékeli és szolgálja azokat. Ugy tekinti magát minden egyéni erejével s értékével, mint a köznek, a köz szolgálatára Isten által teremtett szervét, kinek tehát értéke, individualis becse ép abban van, hogy Isten által tételezett hivatását megértve, Istentől nyert sajátos erőinek kifejtésével szolgálja a közt, melynek célja az ő célja is.

E lelki folyamat lényegileg egyezik a Pál szerinti ó-embernek újjászületésével. Isten minden embert megáldott azzal a vallási és erkölcsi érzékkel, mely az isteni szellem iránt fogékony. De a *sarx*-ban született emberben a hatalomhoz jutott *sarx* szerinti életelv az emberi szellemnek az isteni szellem után való vágyakozását elfojtja. Ezért az érzéki, a test szerinti élet, az excentrizmus visszafojtása, fékezése érdekében egy külső, az egész társadalmat átölelő, a társadalomban minden tagnak minden lépését szabályozó, büntető vagy jutalmazó törvényrendszerre volt szükség. Ily gazdag törvényrendszeren épült fel a zsidók egyéni és nemzeti élete. Ezért Pál a a zsidó nemzetet Isten által választott nevelőnek nevezi.[2]

Egy ilyen törvényrendszer igen jó eszköz volt az egyéni túlkapások fékezésére, de a szerinte való élet még nem mondható tökéletes lelki életnek. Az isteni szellem *(pneuma)* itt csak külső szabályokban nyer kifejezést, holott annak, mint egyedül mozgató elvnek, szívünkben kell érvényesülnie. A törvény szabályainak való

[1] Schneller egy néven történeti hatalmaknak nevezi. „A személyiség történeti hatalmak által ethizált egyéniség."

[2] Valószinűen itt az oka, hogy apostol korában is önérzetesen hivatkozik igazi zsidó voltára. Róm. 11.1. Fil. 3.4—7. II. Kor. 11.25. Gal. 1.1.

engedelmesség az ó-embert még nem teszi új emberré,[1] csak eszköz az erre nézve. Eredménye egyrészt az, hogy az az ember, ki eddig az érzékiség elve szerint öntudatlanul cselekedte a bűnt, most mikor a külső törvény rendszabályaiban fogalmat nyert az isteni szellem szerint való életről, öntudatosan cselekszi azt, de másrészt nyilvánvalóvá válik előtte az is (s ez a továbbfejlődés lényeges kelléke), hogy az élet minden esetére szigorúan megszabott, szavakban formulázott s az egyénre oktrojált törvényrendszer kazuisztikus szabályait, betanulás, emlékezetben tartás útján megtartani lehetetlen. S különben is az élet esetekben annyira gazdag, hogy a törvény legaprólékosabb szabályai sem ölelhetik fel azt a maga egészében. Továbbá pedig, a törvény aprólékos szabályaiban való részletező elmerülés, igen sokszor elfeledteti az emberrel a törvény egészének lényegét, tendenciáját.[2] Ebbe a hibába estek a farizeusok, miért Jézus őket oly élesen támadta. E hibában élt a *dikaiosüné* után téves úton törekvő Saul. A törvény nevében üldözi Krisztust s maga is állandó törvényszegésben él. A magábaszállásnak egy világos pillanatában, mikor tisztán áll előtte, hogy a kivülről jövő, betanult s csupán az emlékezetben élő törvények aprólékos szabályait mindenben megtartani lehetetlen, így kiált fel a külső törvény embere: „Oh én nyomorult ember, kicsoda szabadít meg engem a halálnak testéből?“ Róm. 7.24.

E kétségbeejtő helyzetben természetünkben élő, az isteni szellem iránt fogékony emberi szellemünk a külső törvény kárhoztató hatalma alól egy boldogító hatalom uralma alá vágyik. E vágyakozás közben, lelkünk intelligibilis világában tett tapasztalatunk nyomán, mint föltétlen érték, apodiktikus erővel lép fel tudatunkban a *pneuma* szerint való élés elve.[3] Ez elv szívünkkel összeforva, hivatásszerű, Isten akaratát betöltő élet forrásává válik. Most már nem vagyunk a törvény aprólékos szabályaira utalva. A törvény,

[1] Söt egy helyen egyenesen azt mondja Pál, hogy átok alatt áll, aki üdvét az ó-testamentumi törvény teljesítésétől várja. Gal. 3.10.

[2] Ki a formai részletekben egyoldaluan elmerül, nem látja az egész lényegét.

[3] E folyamatot leírni, megmagyarázni alig lehet. Csak lelkünknek hasonló esete győz meg annak mibenlétéről. Lelki élmény ez, melyről minden vonatkozásban számot adni alig tudunk. V. ö.: „A feltétlennel foglalkozó észnek világa sokkal tágabb, semhogy az értelemnek véges világa szemléleteivel, fogalmaival szavaival ki volna fejezhető.“ (Schneller: Egyéniség és személyiség az új testamentumban“. Teol. szaklap V. 3. 244. l.)

mint életelv, szívünkben, mint *én*-ünk természete él, hat, működik. Felszabadultunk a külső törvény kárhoztató hatalmának szolgasága alól. Az isteni szellem által áthatott szívünk szavát feltétlenül, semmi külső hatás által se befolyásolva, szabadon, mintegy szükségszerűen és örömmel teljesítjük. A *sarx* elveszítette hatalmát, maga is az isteni *pneuma* szolgálatában áll.

Ily benső, lelki élmény után lett a zelotikus Saulból, Krisztus ádáz üldözőjéből, Krisztus legnagyobb apostola.

Láthatjuk, hogy a zsidó törvény szerepe ugyanaz, mint a mi rendszerünkben a történeti hatalmak szabályaié. Mint nevelő tényezők ugyanazt eredményezik. Az isteni szellem *(pneuma)* által áthatott, szeretetben nyilvánuló egyéni élet a *valláserkölcsi jellem, a személyiség* élete.[1]

E fejezettel a synoptikusok és Pál iratai alapján azt akartuk bizonyítani, hogy a mi nevelési célunk, nem más, mint a Jézus által hirdetett s benne megvalósult eszmény realizálása. Dolgozatunk második felében, a gyakorlati részben e cél elérésének útjáról kell szólanunk.

Második (gyakorlati) rész.

A gyakorlati, illetve módszertani rész feladata az, hogy megállapitsa azokat a kardinális szabályokat, melyeknek alkalmazásával már axiologiailag megállapított s tartalmilag kifejtett nevelési cél elérhető, vagyis a nevelendő *valláserkölcsi jellemmé* fejleszthető. Ez a feladat lélektani alapvetést kiván. Ismernünk kell a gyermeki lélek természetét, annak önkifejlési menetét. Csak így láthatjuk el azt oly szellemi táplálékkal, mely *valláserkölcsi jellemmé* nemesíti. A lélektani alapvetés tulajdonképen átmenetet képez az elméleti részről a gyakorlati részre.

I. Lélektani alapvetés.

A gyermeki lélek ismeretének szükségessége az utóbbi időben egy egészen új tudományágát teremtett: a gyermek-psychologiát.

[1] Különben lényegében:

Schneller:		Pál apostol:
érzéki éniség	=	*sarkikos anthrópos,*
történeti „	=	*nomos alatt álló anthrópos,*
tiszta „	=	*pneumatikos anthrópos.*

Ez az új tudomány természettodományi alapon s természettudományi módszerrel dolgozik. A régi psychologia introspectiv módszerével szemben az inductiot alkalmazza. A lelki jelenségeket a monismus példájára fiziologiai eszközökkel igyekszik lemérni.

Lehetséges-e ez? A fiziologiai jelenségek födik-e a psychologiai jelenségeket? Nekünk csak fiziologiai jelenségekre van mértékünk. A fáradságmérés fiziologiai igazságát, amint Mosso végezte, kétségbe nem vonhatjuk, de állítjuk azt, hogy a lelket *szép, jó* és *igaz* értéktulajdonságaival, mint fiziologiai tüneményt kiszámítani nem lehet.[1]

A végtelen szellemet véges fiziologiai alapon pontosan lemérni meddő kisérlet. De ha bizonyos mértékben a fiziologiai jelenségek födik is a lelki jelenségeket, minek alapján értjük meg a megfigyelt, megállapított jelenségeknek, pl. emlékezetnek, figyelemnek, érdeklődésnek stb.-nek a lényegét? A fiziologiai inductio csak a jelenségek létezését és állapotát jelezheti. Itt a gyermek-psychologia az introspectiv módszert nem nélkülözheti. A lelki jelenségek lényegét csak benső önmegfigyelés alapján érthetjük meg.[2] Továbbá, ha a megfigyelést a gyermekhez intézett kérdések alapján végezzük, a feleletet a gyermek önmagából önmegfigyelés alapján veszi és adja. Ime az inductio ismét nem nélkülözheti az introspectiot. Azt talán említenünk sem kell, hogy az inductio elve az általánosítás lévén, teljesen megbizható eredményt nem adhat. A megfigyelés eredményének általános és absolut értékét lehetetlenné teszik a gyermeki lélekre oly nagy hatást gyakorló imponderábiliák is. Ezeknek tulajdonítandó az eredmények annyira különböző, sokszor össze se egyeztethető volta.

Világos tehát, hogy csupán inductiv alapon, fiziologiai megfigyeléssel, adatgyűjtéssel a gyermeki lélek alaptermészetére, lényegére vonatkozóan általános érvényű igazságot levonni nem lehet. Ezzel azonban annak nagy hasznát kétségbe nem vonjuk. Az introspectiv módszer útján megállapított alaptényeket e kisérletek utján nyert tapasztalatok is bizonyítják, magyarázzák s specialis esetekre eredményeket közölnek.

Közelebbi feladatunk az, hogy a gyermeki lélek alaptermészetét s benne a vallás helyét főbb vonásokban megismerjük.

1 Schneller: 1913—14. isk. évi nevelléstani előadása.
2 A gyermekspychologia a Herbart-féle dogmatikns psychologiához fordul.

A tárgy természete s a helyes megértés nem engedi meg, hogy a gyermek lelkének fejlődő folyamatát csak az iskolába lépés idejétől vizsgáljuk. Főbb vonásaiban bár, egy teljes képet kell nyernünk a lélek önkifejléséről s benne meg kell állapítanunk a vallás jellegét.

1. A fejlődés alsó fokán a gyermek tisztán érzéki hatások alatt áll. Azok éltető és mozgató ösztöneivel kapcsolódnak. Az érzéki képekből egy érzéki világképet alkot. Ez azonban már az öntudatra ébredés idejére esik, mikor megkülönböztetést tesz *én* és *nem én* között. Csak az érzéki világ létezik számára, mert csak erről van tapasztalata. Vallásos képzetet ilyenkor hiába adunk neki. Nem érti, ha befogadja.

A jelentő ösztön kifejlődésével lassanként kialakul az érzéki világkép jelentése. Az érzéki kép jelentést, viszont az elvont jelentés, fogalom érzéki képet nyer. A fogalmakat, a szellemi jelentéseket a tér és idő schemájában, érzéki képekben érti meg. Viszont az érzéki képek, tárgyak, hegy, völgy, erdő, folyó, kő stb. megelevenednek s a mesék hőseivé vagy szereplő személyeivé válnak. A mesék csodás, boldog korát éli itt a gyermek. A mesék rendesen ziláltak s az értelmi világkép fejletlensége miatt causalis törvényt bennük hiába keresünk.

Az értelmi fejlettségnek ily fokán milyen vallásról lehet szó? Az ős ember kezdetben magát a természeti tárgyat imádta. Később, a jelentő ösztön kifejlődése után a tárgyba képzelt jelentés, szellem felé fordult imádatával. Kialakultak az animismus és magismus különféle jelenségei. A természeti tüneményekben demonok lakoztak. A szellem (demon) természeti tüneményben objektivizálódott, a természeti tünemény a demonban szellemi jelentést nyert. Élénk hitregék keletkeztek.

A gyermek vallása e fokon csak meseszerű lehet. A gyermek a vallástörténeti hitrege korát éli. Ha Istenről hall, a nyert fogalmat azonnal érzékíti. Kabisch után Imre Lajos mondja, hogy Gottfried Keller az aranyozott szélkakast, majd az olvasókönyvében ábrázolt nagy, vörös tigrist képzelte Istennek. Rosegger megfigyeltjei így gondolkoztak az égről: Táncolnak és muzsikálnak az angyalok az égben. Ugy-e ott annyi mézeskalács és méhsör van, amennyi csak kell. Én, ha égbe jutok, lefekszem a szénába és alszom. A gyermek még csak kivülről nyert vallási fogalmakat megérzékíti és

mesevilágába szövi. Itt tehát a vallás egy nehány mesemotivum csupán.[1]

A jelentő ösztön erősbülésével az értelmi világkép az érzéki felett mind jobban kibontakozik és ami előbb a mesében oly kedves volt s természetesnek látszott, azzal szemben felébred a gyermek kételkedése. A mesék csodás világa varázsát kezdi elveszíteni.

Vallásos érzésről is alig lehet beszélni ez alsó fokon. A gyermek tisztán érzékei hatása alatt él. Ha érzéki vágyai, szükségletei kielégülést nem nyernek, a fájdalom érzése, ha kielégülést nyernek, az öröm érzése tölti el. Ha a félelem egyáltalán nevezhető vallásos érzésnek, akkor még lehetne itt szó arról. Ha a gyermek a hallott istenfogalmat, mint Gottfried Keller a vörös tigrishez vagy valami más félelmes tárgyhoz köti, félni fog Istentől. Csak az a kérdés, hogy a félelemnek ez az érzése vallásos érzés-e?

A családi körben a szülők korán megkezdett vallásos nevelése folytán a hallott vallási fogalmak mindig valamelyes érzést váltanak ki a gyermekben. A gyermek csak érzéki ösztöne alatt él s ha p. o. az édes anyja azt mondja neki, hogy a jó Isten adja a kenyeret, Isten iránt, kit így bizonyára valamely kedves érzéki képben fog fel, bizalom és szeretet ébred fel benne. De ennek is az önzés a motivuma. Az Isten csak eszköz, hogy általa az érzéki szükséglet kielégülést nyerjen. A fétisimádó, fétisét, ha kivánságát nem teljesítette, eldobta s mást választott.

A cselekvés, az akaratnak mint benső, bonyolult lelki folyamatnak külső megnyilvánulása. A lelki fejlettségnek ez alsó fokán van-e vallásos cselekmény? Kezdetben a gyermeknek minden cselekedete, mozdulata reflex s érzéki szükségletek kielégítésére szolgál. Később, az öntudatra ébredés idején, az érzéki hiányérzet a jelentő ösztön útján öntudatossá válik s az öntudat kielégítő pótképet vetít. E pótkép irányában történő cselekvés tehát öntudatos. Azonban még mindig érzéki rugója van, mert hisz a gyermek még mindíg csak tisztán érzékei uralma alatt él.

Minthogy e fokon még se tiszta vallásos képzete, se tiszta vallásos érzése nincsen, tiszta vallásos cselekedete sem lehet. Az utánzásra való készség azonban igen nagy s ez tárgyat nyer a szülőktől látott vallásos cselekvényekben. Szeret templomba járni, mert hisz szülői is járnak. Az imádságot, melyet édes anyjától hallott, nem érti, de azért minden este lefekvéskor elmondja.

[1] Imre Lajos: „A gyermek vallása" 51. l.

A lelki fejlettségnek ezt a korát Schneller István az érzéki éniség, Böhm Károly az érzéki tendentia vagy hedonismus fokának nevezi. Az *érzéki én* körül forog itt a világ. Az értékelés a kellemes foka szerint történik.

2. Az első fokról a másodikra való átmenet igen hosszú. A kettő közti határ, nemhogy általánosságban, de még egy gyermeknél sem jelölhető meg pontosan. Dr. Imre Lajos („A gyermek vallása" című művében) 13—14 év körül keresi a második fejlettségi fok jelentkezését. A felébredő fantázia nagy segítség az értelmi világképnek mind teljesebb kibontakozására. E korban a vallásos fogalmak még mindig homályosak s jórészt érzéki képekben testesülnek.

A gyermek tudatában legelőbb a család, az otthon fogalmának jelentése alakul ki. E szűkebb sociális kör idővel mind jobban kitágul. A logikus gondolkozás — ami e kornak jellemző vonása —, idővel egy teljes, cél és okviszony hálózatán épült világképet rajzol ki a gyermek tudatában. Megszületik az istenfogalom. A végső cél és végső ok fogalma vezeti rá a gyermek tudatát. Isten, kiben egyesül a végső ok és végső cél fogalma, a cél és okviszony hálózatán épült obiectiv világ törvényadójaként jelenik meg. A legfőbb erény vele, mint legfőbb törvényadóval szemben való engedelmesség, szolgai alázatosság. Jahve törvényt ad, Izrael kötelessége annak engedelmeskedni.

Hogy a pubertas kora, mely szintén ez időre esik (a leányoknál valamivel előbb, mint a fiúknál) az öntudatban mily elváltozásokat okoz, nem tartozik szorosan feladatunkhoz. Az bizonyos, hogy a nemi ösztön intensiv erejének hatása a vallásos tudatban is érvényesül.

Schneller e kort, nagyon találóan, *sociális éniség,* vagy *történeti éniség* korának nevezi. A gyermek betaglalja magát az öntudatában kialakult sociális világképbe, környezetébe. A feltétlen erejü obiectiv törvények uralma alatt környezetével egy nagy szolidáritást érez. A societás, mint haza és egyház érvényesül. Törvényeiknek megtartása legfőbb, egyetlen kötelesség. Előttük, mint föltétlen értékű hatalmak előtt meghajolni, érettük önfeláldozásra is késznek lennie: ez az igazi erény. Minden érték bennük foglaltatik. Az egyén csak eszköz. Engedelmességétől függ eszközi értéke, melynek a köz elismerésben és dicséretben ad kifejezést. Az ifjúság ábrándozó, elismerésért, hirért, dicsőségért ábrándozó kora ez.

(Folytatjuk.)

Az Istent-keresők.*

Irta: **Ütő Lajos.**

Zsolt. 14.2.: „Az Úr a menyből tekint az emberek fiaira, hogy lássa, vagyon-e istentkereső.“

Ismét egy dal a Dávid hárfájáról... Egy hang a szívérzelem húrjairól... Egy kiragadott szem a zsoltárok eszme-mozaikjából, egy folyton csengő dallam a dal világából...

Megnyilt a királyi palota ajtaja, onnan árad a dal, az ének, mely jóleső érzéssel simul egyszer lelkeinkhez, lágy muzsikája vallásos áhitatba ringat; majd megrezegteti a palota magas ablakait, mikor mély lelki fájdalomból támad, belemarkol a szívekbe, rázza a lelkeket, tébolyitja a gondolatot, átokként zúdul reánk, menekülünk előle, hogy ne halljuk szavát, de az egyre cseng... mindig tisztábban, erősebben még most is... annyi ezer év után.

Honnan nyerte Dávid hárfája e csodás varázst? A természet szabad kebelén, hol minden tiszta és őszinte, hol minden szent és nemes. Ott az erdők alján tanulta az erdő dalosától, mikor az ég mosolya harmatcseppen pihent; mikor ártatlansággal játszadozott a víg pásztorfiú. Illatár bomlott körülötte, szívét nyiló virág gyönyörködtette, ifjú szemében az élet tűze lángolt. Hárfájába lehelte a lelkét. reá csókolta minden érzelmét s a mikor dalolt, hangosabb lett az erdő, visszhangozott tovább az a madarak dalán.

S e dal, mikor Isten dicséretét zengte, oly erőt adott Isai fiának, hogy nyugodt lélekkel megy Goliáthtal szembe s lecsendesíti az őrjöngő Sault.

Trónusáról cseng most az ének. Fiatal alakja rágörbül hárfájára, arca pirban ég, rajta a győzelem mámora; szemét lehunyja, mintha lelke mélyére tekintene alá, keresve ott az érzelmek leg-

* Elmondotta 1919. augusztus 26-án a főtanács alkalmával tartott istentiszteleten.

szebbikét s énekli az Úr dicsőségét... majd körültáncolja a frigyládát örömében... *„hiszen aki magát megalázza, felmagasztaltatik.“*

...Megtalálta Istenét, akit keresett... Boldog volt a király, boldogabb a népe.

De mikor eltévedt nemzetére tekint, már nem a zsoltáros király fiatal alakjával állunk meg itt szemben, a sokat szenvedett prófétai lélek kitörését halljuk. Ujja reszket a hárfa húrjain, összeráncolt homlokán nehéz verejték gyöngyözik, szuró tekintetével a tévelygőket keresi s dala elől, mely ilyenkor születik, félve menekülnek. A hatalmas trón egyre hallatja szavát: „Nem látjátok... *Isten az égből néz alá, keresi a földön az Istentkeresőket.“* Mintha így folytatná: „Istentkereső voltam egyszer én is. Éreztem közvetlen közelségét a természet szabad, nagy templomában s jól esett, mikor annyi megfejtett titok után hatalmára ismertem.

Mikor szeretetét olvastam le az ég boltozatáról, melyet csillagokkal szegett; mikor erejét szemléltem a földön, mely nemcsak Tiberias erdejének lombját fakasztotta, de illatot ad Sárom rózsájának is; mikor gondviselésére biztam magam s hatalmas jobbján pihenhettem.

Istentkereső voltam egyszer én is s átkozom azt a pillanatot, mikor eltántorodtam tőle... de jöjjetek hozzá mindannyian... Ő az egekből néz alá, keresi a földön az istentkeresőket.“

Reszket a király az emlékek súlya alatt s megreszket kezében az az öreg hárfa.

Istentkereső volt egyszer ő is s az átok alól szabadult Izraellel élte alkonyán nyugodtan mondhatta el: *Az Úrnak lelke lakozott én bennem, az ő beszéde származott nyelvemen.“*

Dávidnak e zsoltára mint egy szállóige, most is felettünk lebeg. Régmult idők kezdetleges népei lelkük vágyaival talán ezt sejtették, az utókorok már parancs alakjában kapják a felhivást Istentkeresésre.

Istentkeresőkkel volt tele a föld, helytelen és helyes útakon kereste a lélek teremtő Istenét.

A meginduló öntudat kezdetleges világából pattan ki a polytheismus tarka világa. A születő képzelet élénksége csodás színekkel ecseteli imádása tárgyát s helyezi oda, hol boldogságról alkotott képzete legtökéletesebb. A jól eső érzés, a félelem érzete eredője okát istenként tiszteli. Benépesíti a rengetegeket, a levegőt,

a vizeket, a hegyeknek ormát, majd emberi tulajdonságainak keres megfelelő tárgyat és mi az Istentkeresők helytelen útján tévelygőknek költészetén elgyönyörködünk s ha látjuk őket összekuszált hajjal barangolni, amint kétségbeesve kiáltozzák: *„ellopták az isteneimet.“* mosolyogva mutathatunk új tárgyakat, melyeket boldogan helyez el újra mint szentet egyszerű sátrába.

...Istentkereső előtt gyúl ki a csipkebokor, lába alatt rendül meg a Sinai hegy... dördül az ég s a villámok cikázása közben írja tiz parancsolatát Mózes. Az ég dörgése, a földindulás, az égi fény világánál gyúl ki a monotheismus fenséges eszménye. A csipkebokortól a tiz csapásig, a Vöröstengertől Kanaánig látjuk az Istentkereső útját faji büszkeséggel, nemes nemzeti szeretettel töltve meg azt a népet, melyet fogságából szabaditott.

Szabadulási örömében, folyton táplált hiúságában e nép külön váló szerepet követel vallásában s Jahve nemzete istene előtt borul térdre Sur égető homokjában s Kanaán gazdag földjén egyaránt.

Az Istentkereső helyes útját eltéveszteti a faji szeretet, az érdekküzdelem.

Istent keres a próféta Horeb magaslatán, érzi jelenlétét a szellő érintésében, az Ő nevével gyújtja lángra az áldozati máglyát.

Isten ereje előtt borul térdre a haldokló gyermekének vizet nyujtó Hágár, s az Ő nevét hivja segítségül Jefte gyönyörű leánya Zsidóország szépeivel az „áldozati hegyen“ s Őt keresik ama helyen, hová összehordják Libánon hatalmas cedrusait, fölépíteni Salamon gazdag templomát s míg az építés tart, egyre hangzik a zsoltár: „Isten az égből nézi a földön az istentkeresőket.“ S e templom, mely annyi büszkeséggel, vággyal, fénnyel, gazdagsággal épült, ez vezeti félre később lakóit, mikor falai között árúsokat tür meg, mikor versenyre kelnek benne az imádkozó felek.

Helytelen volt az az út is, melyen Benárez prófétája vezeti hallgatóit a Nirvána felé s Beit-Anina völgye se visszhangozza a legtisztább eszméket, de bármelyiket vesszük, szembetünő mindeniknél az inditó, a mozgató rugó, mely mindig a lélek mélyéből indul ki, annak sejtésére keres, kutat, vágyat akarja kielégíteni, ha az ész és értelem nem is pihen meg egészen rajta. Az ezekben kialakult istentisztelet formája, a *lélek vallása volt* s jól esett az imádkozónak, ha a szentek szentélye felé fordult, ha az Olympos magaslatára nézett, akár a Napistent áldotta, akár a Nirvána felé

haladt; boldog volt, ha elmerenghetett eme kedvelt gondolatán: „örökké élni megújult testben, új honban, hol örökké nyitva áll az út a dal honába.“

A lélek vallása ez mind, melyet az idealizmus vezet. És az értelem? Igy állítva, külön választottnak látszik a vallás és tudomány, mikor az előbbi minden értékét elveszíti, ha az ész rideg, biráló erejével boncolgatja, mikor realis gondolataival nyitogatja annak titkait. Pedig az ész vezető munkáján finomul a lélek is s igazi nyugodtság csak ott lehet, hol e kettő kutató munkája összetalálkozik. Ha külön végzi az értelem is munkáját, elveszíti a helyes útat s a lelki nyugalmat.

Hallja a világ csengeni a zsoltárt: „Isten az égből nézi a földön az istentkeresőket,“ kik a lélek nagyságával, az értelem erejével emelkednek hozzá. Kijelentéseivel vezeti az elméket, e kijelentés folytonos s így tisztul, folyton világosabb lényének napja. S még most is akadunk tévelygőkre, kik nem is annyira az istenség lénye felől vannak kétkedésben, hanem a hozzá vezető út megválasztásában s kijelölésében fáradoznak.

Számtalan út vezet Istenhez s mégis újakat nyitnak meg, teleszórva az üdvtan virágaival, a mysticum és babona letört ágaival. Elveszti a lélek nyugalmát, az értelem is tétováz, mert nem mindig a legújabb eszme a legtisztább.

Az arany az aranyműves keze között alakul át használható tárggyá. A lélek vallása is az értelem alakító munkája után bir értékkel s ölti magára az állandóság jellegét.

Istentkeresők csapatja áll előttünk. Mindeniknek kezében a biblia, de míg az egyik rész faja s hazája iránti szeretetének szent lelkesedésével indul el azon az uton, hol ágyuk dörögnek, a másik ijedten huzódik félre: „ki fegyvert fog, fegyverrel vesz el.“

Helytelen útakon botorkál az a bölcselmi irány, mely a személyes isten kérdését boncolgatja, de hiszen az egyéni gondolkozásba beleszólalni nem lehet. Mindenki külön kapja a felhivást istenkeresésre s halad azon az úton, melyet helyesnek talál.

Maga a kathedra azonban nem állhat olyan eszmék magyarázatának szolgálatában, melyeknek a theologiával való erőltetett összekapcsolásából a lélek kételyt támaszt az istenség kérdése felől.

Ha mi keresztényeknek neveztetünk, ha egy keresztség vizével mosattunk meg, ha vallás-erkölcsi életünkben a Jézus elfogadott

eszméi és tanításai vezetnek, akkor ismerjük el minden más iránynyal szemben, hogy a legegyszerübb. a legegyenesebb. a legtisztább s a legrövidebb út Istenkeresésre az, mely *Názárettől Bethlehemig vezet.*

Ez az út az, mely a monotheismus kebelében egyesíti az idealizmust a realizmussal; a lélek vágyát az értelemmel; isten akaratát az erkölcsi világrenddel, mely nem ismer nemzeti istent, bosszúálló. szigorú Jahvet, de szerető édes Atyát, a kegyelmes, az irgalmas Istent.

A bűbájos Názáret inditja útjára a szegény ács-fiút, kinek nyughatatlan lelkében egyre csendül Dávid zsoltára: „Isten az egekből nézi az istentkeresőket."

Életének kora Zsidóország elnyomatásának idejére esik. Mint gyermek hallhatta Judea elveszését s vele együtt a faji büszkeség kiölését. Jeruzsálem trónján idegen helytartó ül, le van csendesedve egész Izrael. mintha hangosan beszélni se merve.

Hasztalan lenne most prófétai hanggal kiáltozni a hanyatló vallás. sülyedő erkölcs felé. hiszen szembe kacagná Jeruzsálem utcáján az az idegen katona. És vajjon kinek a nevére hivatkozzanak, mikor nemzeti Istenük cserbenhagyta s engedte elvérezni az országot. Új imádat tárgyra, új igazságra kell vezetni a népet, az egész emberiséget.

Ah. milyen lehetett az a lélek, az a gondolat, mely azt megteremtette.

Milyen nyughatatlan, izgatott, lázas lehetett a vajudás kora ott a pusztai magányban, harcolva annyi kétellyel, kisértéssel szemben. De Ő az égre nézett, látta, hogy reá néz, ki istentkeresőt keres, látta. hogy az ég reámosolyog, talán biztató szót is vélt hallani ott a Jordán partján, talán isteni kijelentést kapott s a mikor ismét az emberek előtt áll, már egészen nyugodt, már mosolyog az ajka, arról beszél, kit a pusztában feltalált. Lelke idealismusát kapcsolta össze egészséges gondolatainak valóságával s ha tévedt valamiben vagy túlzásba ment, az összekapcsolás e munkájában keressük és találjuk meg tévedését, amikor erkölcs és Isten tanán inkább az idealismus, orvosi ténykedéseinél a realismus bomborodik ki inkább. Isten tana szép, világot megnyerő, lelket nyugtató; erkölcstana még szebb talán, de kikapcsolta abból teljesen az emberi indulatok és szenvedélyek hatalmát, melyek ellen pedig

hasztalan küzdünk. Ha ezekre is tekint s legyőzésükkel többet foglalkozik, ha e helyen jutott volna inkább érvényre realis gondolata, erkölcstana nem lett volna annyira utopisztikus. Három irányban vezette gondolatait, az istentan, az orvostudomány s az erkölcstan magyarázata felé. E három közül legtökéletesebb istentana, melyet kétezer év után is annyi nyugalommal követünk. Az orvosi tudományokban való nagy jártasságáról azok a betegek beszélnek, kikkel Názárettől—Bethlehemig találkozunk, erkölcstanában azonban annyira elragadja idealismusa, hogy tételei szerint élni nem lehet, bár igaz keresztények csak akkor lehetnénk.

Ő erkölcstana szerint élt teljesen, de mig Ő csak eggyel, saját lelkével, akaraterejével bizonyitott, megfeledkezett a *tömeg* lelkéről. Igaz, Ő soha a tömegnek nem beszélt. Körülötte annyian nem állottak, hogy azokat egyesítve beszélt volna hozzájuk, Ő a tömegben is az egyes lelkekhez szólott mindig, azért talált mindenki vigasztalást nála. Ő elhagyja a tömeget s betér Zacheus házába, Ő a tömegben is meglátja a beteget, kit a tetőről bocsátanak hozzá. Az egyes lélek kinosan vergődik lábainál, drága kenettel keni, aláomló hajának gazdag fürteivel törli, a tömeghangulat hullámzása szerint *„hozsánnát“*, majd *„feszítsd meg“*-et kiált. A tömegnek nem volt s nem lesz Krisztusa, az egyes lélek vágyakozik utána. A tömeg vadul kacag, tört döf oldalába, de megrettenve huzódik félre az egyes, a megrepedt templomkárpit mögé: „bizony Istennek fia volt ez.“

A jelen világháborújában az egymásra rohanó tömegek lelki világában nem találjuk meg a Krisztust, de az egyes harcos katona görcsösen szorítja imakönyvét vagy egyszerűen faragott fakeresztjét. Ez egyes lelkekből választja ki követőit.

Ő a világosság. Szabad azonban fénybontó prizmát használni, ha egyes tételeit vesszük boncolgatás alá, ha nem a jelenre, de a jövőre nézünk s erkölcstana valósulására gondolunk. Az „egy akol, egy pásztor; szeresd ellenséged; ki kővel dob, dobd vissza kenyérrel; ki fegyvert fog, fegyverrel vesz el,“ eszméjének szépségébe belevesz a lelkünk, üdül gondolatunk, azonban mind csak a világ fölött lebegő erkölcsi jelmondatok ezek, de nem hozzánk leereszkedő, cselekedeteinket megszabó irányelvek. Bármelyik valósulását meg kellene előznie a tökéletesség állapotának, mit e földön el nem érhetünk soha.

Oly csodás eszmék szerint rendezte be életét s dobta azt el

magától, hogy utánozni nem lehet. A követés s az utánzás lehetetlensége Őt csodákkal vette körül s elhomályosította nemcsak az Ő élettörténetét, de el az Istent is, akit föltalált. Az utánzás lehetetlensége megpihent azon a gondolaton, hogy Őt isteni erő vezette, — mely neki mérték fölött adatott — hogy Ő az éggel hallhatón társalgott, angyalok hoztak égi üzenetet s fehér galamb szálldosott fölötte, ezzel emelték a Jézust, de emberiesítették az Istent. Ez már nem az az Atya, kiről Jézus tanított s kinek akarata előtt annyira meghajolt: „ne úgy legyen Uram ahogy én akarom, hanem ahogy te.“

De az utánzás lehetetlensége mellett is hirdetjük, hogy Ő az emberiség örök eszményképe. *Fejlődő gondolatunk, az eszmék gazdagsága újabb színekkel és tartalommal élénkíti a tökéletesség ama országát, mely felé törekszünk.*

Törekvésünket egy eszménykép sarkalja és vezeti. *Ez az eszménykép a Jézus, ki most még nagyobb, mint valaha volt, mert a fejlődő értelem kibővült eszmevilágának is Ő az ideálja.*

S ha talán mindenben nem tudunk utána menni, forduljunk ahoz, ki Őt teljesen megértve magyarázta nekünk. Ki ismerte az emberi erő teljesítő képességét a vallás-erkölcsi élettel szemben: „tudom mi jó, de nem tehetem; a lélek kész, de a test erőtelen.“

Jézus idealis gondolatvilága, alig észrevehető átalakítással megy át a gyakorlati élet realismusába Pál apostol fellépésével. Jézus felállította eszméit, Pál magyarázta, Jézus mindig a jövőbe nézett, Pál a jelenbe, e kettőnek összehozása és birálgatása volt a ker. egyház vitája s kialakítója annyi felekezetnek, holott az csak *két* irányban alakulhatott volna ki, *megmaradni az idealizmus magaslatán Jézussal vagy leszállani a gyakorlati életbe Pál apostollal.*

E kettőnek összekapcsolódó munkája s előírt akarata keresztényi életünk irányítója.

. . . És még egyszer megszólalt a zsoltár a keresztény világ fölött: „Isten az égből néz alá, keresi a földön az istentkeresőket.“ Látta, mikor hittételeket szegeznek ki egy templom ajtájára; amint megégetik őket; látja egyiket átszellemült arccal állani az országgyűlésen, amint égre emelt kézzel beszél: „a hit isten ajándéka, nincs több isten, hanem csak egy.“ Áldott legyen az istentkeresők emléke, kik a helyes útat megtalálva, minket is hozzá vezetnek.

Istentkeresőkkel van tele most is a föld.

A tömegben mozdulnak már az egyes lelkek.

Ott a lőárkok hosszú vonalán, pergő tűz körében, rohamozás előtt, a halállal szemben . . . *ott vannak most az istentkeresők.*

Ágyútűzek világánál, melyek füstjétől homályosul az ég, reng a föld, reszket a levegő . . . *ott vannak az istentkeresők.*

Füstölgő falvak, lerombolt városok üszkös falai közt, a családi tűzhelyét vesztett bujdosó . . . *az istentkereső.*

Fönn a szabad légben, a zugó gépeken; tengerek hullámi közt, bujkáló hajókban . . . *ott vannak az istentkeresők.*

Istentkeresőkkel van most tele a föld.

Egyszerű falvak szegényes kunyhóiban, a gyermekéért csendesen imádkozó szülő: *az istentkereső.*

Magas paloták, kivilágitott ablakain át, tördelő kezek Istent keresnek. Most nézz le Uram magas egeidből s tekintsd meg ez istenkeresöket.

Istentkeresők vagyunk mi is: *a papság* s jól esik, ha gyűlekezeteinket elvezethetjük hozzá, a legegyenesebb, a legrövidebb úton, mely Déva börtönétől a Golgotháig vezet, honnan mindig vigasz s édes remény fakad, úgy legyen! Ámen!

IRODALOM.

Ravasz László: Látások könyve. Beszédek, elmélkedések. Az Út kiadása. Kolozsvár. 1917. 352. l. Ára 12 K.

A prot. egyházi beszéd irodalma újabban nagy termékenységet mutat. Különösen a ref. irók szinte versenyre kelnek e tekintetben. A háború nem állította meg eddig ezt az irányzatot, sőt gazdagította a különböző háborús irányú beszédekkel. Természetes, hogy az egymás után kötetszámra szaporodó beszédek nem mind egyenlő értéküek. Sőt általában úgy látszik, mintha bizonyos bágyadtság és kimerültség jellemezné irodalmunknak ezt az irányát. A régi, megszokott és sokszor feldolgozott témák többé kevésbbé változtatott hangon, szinben és alakban kerülnek a nyilvánosság elé. Kevés kivétellel mind kizárólag a biblia légkörében mozognak s azon kivül a fejlődő élet igényeivel nem törődnek. A kevés kivételek pedig éppen az ellenkező tulzásba mennek át. Az újabban fölvetődő sociális áramlatok ragadják magukkal s a demagógia kedvéért kockára teszik a biblikus keresztyénységet.

A Ravasz László beszédei egyik irányzathoz sem tartoznak. Ezekben a legszerencsésebben egyesül az ó az újjal. Ő nem a dogmák pergamenjével letakart székesegyházak misztikus homályában beszélő prédikátor, ki nem törődik az élet és természet üde szabad levegőjével; nem is a radikális utcai szónok, ki a hangzatos jelszavaktól elvakítva megfeledkezik a vallás és egyház történelmi alapjairól. Ő az a nyugodt, méltóságteljes pap, aki az evangélium ó-borát új tömlőkben tudja a világ elébe tárni. Az a munkás, aki a régi gyepüt nem bántja, de a rajta támadt hézagokat gondos kezekkel kipótolja. Az az épitő, aki nagy kegyelettel áll meg az ősök által emelt templomok mellett, de a rajtok támadt repedéseket és a vihar által megrongált falaikat helyreállítja.

Nem a véletlen, hanem az öntudatosan rendező kéz munkája, hogy a kötet élén éppen „Kálvin és a kálvinizmus" című nagyobbszabású tanulmány áll. Ezzel az író mintegy kitárja a saját hit- és lelkivilágát az olvasó előtt. Előre bocsátja hitvallását s ezzel ő maga adja meg a szempontot, amelyből elmélkedéseit és beszédeit nézni kell. A kálvinizmus ősi talaján áll. Abból feladni vagy elidegenittetni egy talpalatnyit sem enged. Ellenben *azt művelni, virágzóbbá és termékenyebbé tenni:* ez minden igyekezete s egész lelkével ennek a munkása. Kálvinnak szinte rajongó tisztelője, kit

a genfi máglya mellett is nagynak lát, ki „foltot“ és „bélyeget“ is kész hordozni Isten ügyeért, de az ő homlokán ez a bélyeg is többet ér, mint sok jámbor szent fején a glória. Később beszédei közben is minden alkalmat megragad, ha a kálvinizmusnak egyik vagy másik alaptételére kitérhet, hogy azt hallgatói lelkébe bevésse.

Azonban az ő Kálvinizmusa még sem az az elfogult, erőszakos és nyers kálvinizmus, amely maga mellett más véleményt nem tür, más igazságot elismerni nem akar. Az ő kalvinizmusa nem az a merev rendszer, mely a kizárólagosság elvén épülve, tagadja minden más irányzatnak a létjogosultságát. Ő követi Kálvint, de nem dob követ azokra, akik vele nem egy úton járnak. Sőt hiven a protestantizmusnak a hit és lelkiismeret szabadságában kifejezett alapelvéhez és hiven az életnek különböző formákban, színekben és hangokban megnyilatkozó örök törvényéhez, kellően megbecsüli és értékeli az ellenkező véleményt, az eltérő felfogást. Nagyon szépen juttatja kifejezésre ezt a lelki sajátságát, ezt a finoman megkülönböztető értelmi erejét a „Négy árva“ (56. l.) és „Hiszek egy keresztyén közönséges anyaszentegyházat“ (226.) című beszédekben. Az utóbbiban mondja: „A különböző egyházak különböző történeti missziót végeznek és a keresztyén életnek különböző tipusait alakították ki.“ „Tolsztojnak épp úgy megvan a létjogosultsága, mint Dávid Ferencnek.“ „Minden egyházi alakulat jogosult, amelyik történelmileg meggyökerezik és minden szakadás igazolt, amelyet az illető egyház feleslegessé nem tudott tenni.“ (232. l.)

Egy ilyen léleknek „hét évi igehirdetői és előadói termékét“ találjuk a vaskos kötetben, melyben három fő cím alá (I. Beszédek, elmélkedések. II. Prédikációk. III. Harangszó) vannak beosztva a dolgozatok. Mindenik beszédben az író hármonikus lelkének egy-egy darabját látjuk. Apró, kis súgarak, amelyek egy kévébe kötve, messze világolnak. Tárgyait az idő és az alkalom adja meg, de azok az ő sajátságos meglátásában és egyéni feldolgozásában kerülnek a nyilvánosság elé. A keresztelésnél, az esketésnél és temetésnél épp úgy van mindig valami mondanivalója, mint a nagyobb egyházi ünnepélyeken. Amit mond, abban mindig van valami új és meglepő, ami a hallgatót magával ragadja. Beszédeit nem a köznép, hanem intelligens közönség előtt mondotta. Ez a körülmény, párosulva az írónak különben is magasfokú intelligenciájával, bizonyos magaslatra emeli őket, ahová csiszolatlan elme nem mindig tud fölemelkedni. Nem valók azoknak, akik tejnek italával táplálandók. Külön kell megemlékeznünk az író nyelvéről. Olyan kincs az, amelyet tanulással és gyakorlattal megszerezni alig lehet. Az egy külön isteni adomány. Ennek az adománynak a birtokában könnyen megtalálja minden érzésnek és minden gondolatnak a megfelelő szinét és hangját. Művész, aki mindig disztingvált és választékos formákban jelenik meg a közönség előtt,

Hasonlatai, melyeket bőven használ, a legtöbbször újak és sokat mondók. Ezért élvezettel és gyönyörrel olvassuk. A legridegebb dogma s a legsötétebb koporsó az ő meglátásában és feldolgozásában bizonyos színt és világosságot kap.

Egyszóval, dogmatikai felfogása előttünk idegenszerű, de ettől eltekintve a legmelegebben ajánljuk olvasóink s különösen lelkészeink figyelmébe e könyvet, mert mindenik beszéd valóban bizonyságtétel arról, hogy miképen lehet régi igazságokat modern irodalmi formába öltöztetni. *V. A.*

Dávid Ferenc füzetek. XI. szám. Szerkeszttk: Péter Sándor és Ürmösi József. Kiadják: A székelyudvarhelyköri unitárius egyházközségek és lelkészek. Kapható: A hom.-szentpáli és városfalvi unitárius lelkészi hivataloknál.

Ez a füzet két részből áll. XVI oldalon van az 1918. évre szóló Naptár és azután 32 oldalon népies elbeszélések, erkölcsi tanítások, versek és imádságok. A szerkesztők helyes gyakorlati érzékére vall e kis füzet egybeállítása, amely mindenképpen jó szolgálatot tesz mind a köznépnek, mind a mi ügyünknek. Ezért sokkal nagyobb figyelmet érdemel, mint amekkorában eddig részesült. *V.*

Ürmösi József. „A tartós béke munkálása és a lelkészi hivatás.“ Kiadja a Magy. Szt. Korona Orsz. Békeegyesülete. 1918. 34 l. Ára 1 K.

A szorgalmas és ágilis irónak e füzetében élénk tollal van kijelölve a lelkésznek a béke munkálására irányuló hivatása. A saját érveit a magyar békeapostolok nyilatkozataival is támogatja. Kellemes és tanulságos olvasmány. Gyakorlati eredménye is lesz, ha megszívlelik az arra hivatott lelkészek. *V.*

KÜLÖNFÉLÉK.

Gróf Zichy János. A politika forgandósága megint a közoktatás élére állította, melynek három évig volt már vezetője. Akkor is, most is Apponyinak lett utóda. Kiemelkedő alkotásai nem voltak. Különös gondja volt az analfabéták oktatására. Az 1913. évi választójogi törvénnyel kapcsolatban az iskolai végbizonyítványokra vonatkozó rendelkezése erős nemzeti érzésére mutat. Első minisztersége alatt magvakat vetett el, most talán aratni fog, ha ugyan a nehéz politikai helyzet megengedi. Hálára fogja kötelezni a magyar közműveltséget, ha a háború alatt veszedelmes lejtőre jutott iskolát megint arra a magaslatra emeli, amely felé indult a béke idejében. Ám erre a célra termő talajul meg kell teremtenie a tanítóság lelki világának nyugodtságát és megelégedettségét, mert enélkül áldott munka az iskola falain belől nem folyhat.

Gróf Zichy János közoktatásügyi miniszter programmbeszéde. Zichy János Egerben programmbeszédet mondott, melyben körvonalozta kulturális programmját. A népiskolákat szaporítani akarja s javitani. Több mint 10.000 egytanerős iskolája van az országnak, melyben nevelés egyáltalában nem folyhat, tanítás is alig. Szaporítani fogja tehát a tanítók számát, hogy emelhesse a kulturális nivót, hogy mindenki elvégezhesse a hat osztályt s részese lehessen a politikai jogoknak, melyekkel a választójogi torvényjavaslat felruházza a nép széles rétegeit. A nemzetiségi vidékeken, ahol a magyarság érdekei megkövetelik, államositani akar. A tanfelügyeletet hatályosabbá fogja tenni, mert lehetetlennek tartja, hogy ma egy iskolára átlag egy látogatás jut évenként. A középiskolákra a háború nagyon káros hatással volt, mert igen sok tanárt vont el a harctérre, másfelől pedig azért, mert igen sok iskolát és internátust vont el hadicélra. Ezért az iskolákat fokozatosan rendeltetésüknek vissza akarja adni. A tankerületeket szaporítani szándékozik, a leánygimnáziumok tantervét revideálni, mert nagy a túlterhelés s a leányok fizikai fejlődése szenved. Az új egyetemi székhelyeken gyakorló középiskolákat szándékozik létesiteni s a leányközépiskolákat szaporítani, mert ezekbe nagy a torlódás. A fiú- és leányközépiskolák tantervét közelebb akarja hozni egymáshoz, hogy az átmenet könnyebb legyen s ezért amazok tervét is revideálni. A budapesti egyetemre közgazdasági fakultást tervez. A tanítói és tanári személyzet státusrendezését minél hamarább végre akarja hajtani. Elődjének a

kath. autonomia és az 1848 : XX. t.-c. végrehajtására vonatkozó javaslatait magáévá teszi.

Károly király gyermeknyaraltatása. A kormány a király kezdeményezésére 80.000 magyar gyermeket szándékszik az Adria mellett nyaraltatni. Abbazia, Volosca, Lovrana, Porto Roza vannak e célra tervbe véve. 30 főnyi csoportok mellett egy-egy felügyelőnő lesz s ezek mellett nagyobb fiú- és leánygyermekek segédkeznek. Minden 20 csoport felett egy másik felügyelő lesz. Felügyelőkül tanítókat, tanítónőket, tanárokat fognak alkalmazni. A nyaralás junius 15-én kezdődik és szeptember végéig tart s így a tanerők kirendelése az iskolák tanulmányi rendjét nem fogja érzékenyen érinteni. A nyaraló iskolaköteles tanulók okt. 1-én iratkoznak be s ekkor tehetik le pótló vagy javító vizsgálataikat.

Hadi árvák ösztöndíja. Az Országos Hadigondozó Hivatal a jövő iskolai évre pályázatot hirdet a hadiárváknak és hadi rokkantak gyermekeinek adandó ösztöndíjakra. A pályázati kérvényt falukon az árvaszékhez, városokon a polgármesterhez kell benyujtani. Az ösztöndíj összege 4—800 korona. A kérelmet csak előírt űrlapokon lehet benyujtani, hiányosan kitöltött űrlapokat nem fogadnak el. A pályázat határideje juliús hó 1-je. A Hadigondozó egy szép gondolatot akar ezzel valóra váltani, azt, hogy a tehetség a mostoha körülmények miatt ne maradjon kiműveletlenül, ne zülljék el, hogy a hadi árva, ki elveszítette atyját, találja meg nevelése útját és fejlődésének minden lehetőségét. Most a tanítókon van a sor. Világosítsák fel a hadi özvegyeket és rokkantakat, hogy kinek van ilyen ösztöndíjra jogosultsága s adjanak utasítást a folyamodványok megírására.

Az erdélyi ref. egyházkerület ünnepe. Május 4—6. napjain tartotta közgyűlését, melynek kiemelkedő pontjai voltak Kenessey püspök emlékezetének megörökítése és az új püspök fölszentelése. Az ünnepély e részei a Farkas-utcai templomban folytak le s részt vett benne a püspök úr vezetése mellett egyházunk s kollégiumunk elég népes képviselete is. Kenessey emlékezetét dr. Ravasz László főjegyző újította fel az elhunyt nagy alakjához s a szónok országos hírű kiválóságához egyaránt méltó beszédben. Ravasz az élő szónak és az írásnak mesteri kezelője. Emlékbeszéde a magvas gondolatoknak gazdag tárháza s a finom, művészi stilusnak klasszikus példaképe. Valódi szellemi gyarapodás és legnemesebb lelki élvezet ilyen emlékbeszédet végig hallgatni. Másnap volt meg Nagy Károly püspök felszentelése, melyet Baltazár dr. debreceni püspök végzett. Beszéde olyan mint markáns megjelenése : keresve-keresi a jelzők antithesiseit, a 16. század hitvitázó irodalom patinás régi szavait. Eszmemenete mindig nemes és fenséges gondolatkörben mozog, de gondolatait követni épen keresett antithesisei miatt nem könnyü feladat. Az új püspök testben, lélekben meghatottan mondotta el mesterien iskolázott gyönyörü hangján beköszöntőjét és osztott áldást a gyülekezetnek. Ezután tisztelgések voltak,

melyeknek során egyházunk is megjelent. Lélekemelő volt az ünnepély hatása nemcsak a reformátusokra, hanem mi reánk is s e hatás alatt tisztelettel üdvözöljük az erdélyi ref. kerület új püspökét.

A VIII. hadikölcsön. Nyolcadikszor fordul a kormány a nemzethez a háború győzelmes befejezéséhez szükséges pénz előteremtésére A mai nagy pénzbőség idejében kétségtelen, hogy az eredmény minden reményt és várakozást ki fog elégíteni. Hiszen népünk megismerte már, hogy ez a pénz gyümölcsöztetésének legjobb módja. Nem ajándék ez a hazának, hanem a tőkének okos és biztos elhelyezése. Az eddigi hadikölcsönökkel szemben az az előnye, hogy készfizető papir, mellyel majd a leszerelés alkalmával tömérdek felszabaduló árút vásárolhatni. Nyugaton most folynak a döntő mérkőzések. És éppen most értesülünk, hogy dél-nyugaton megkezdődött győzelmes offenzivánk. Katonáink ott kinn a frontokon, mi idebenn a belső fronton hivatásunk szerint való munkával és tehetségünk szerint való hadikölcsön jegyzéssel járulunk hozzá ahhoz a győzelemhez, mely sokat szenvedett és vérzett édes hazánknak egy nyugodt, boldog jövőt biztosít.

Hadirokkant tanárok és tanítók alkalmazása. A közoktatásügyi miniszter a rokkanttá vált s iskolai munkára alkalmatlan tanárok és tanítókról gondoskodni kíván s pályájuka. úgy óhajtja vezetni, hogy élethivatásuk eszmeköréből ki ne szakadjanak, hanem továbbra is a közoktatás és közművelődés térein munkálkodjanak. A kérelmeket a miniszterhez kell felterjeszteni. Csatolni kell a rokkantsági igazolványt, a minősítési ívet, a polgári illetményekre vonatkozó adatok kimutatását.

Köpeczi Deák Lajos Maros-Torda vármegye kir. tanfelügyelője, m. kir. udvari tanácsos, a III. oszt. vaskoronarend tulajdonosa, ref. kollég. gondnok életének 69. évében május hó 17-én Marosvásárhelyt elhalt. Több szál fűzött bennünket tiszteletreméltó nemes alakjához. Lapunknak régi időtől fogva nemcsak előfizetője, hanem buzgó és szorgalmas olvasója is. Marosköri elemi iskoláinknak jóakaratú, barátságos ellenőrzője és felügyelője, aki élénk érzékkel volt a felekezeti oktatás nagymultú érdemei iránt s megértette azt az anyagi erőtlenséget, mellyel ezeknek a követelményekkel szemben küzdeniök kellett és kell. Kegyelettel őrizzük emlékét.

Sepsiszentkirályi Szent-Királlyi Ferenc ny. m kir. honvédezredes, a Ferencz József-rend lovagja, a katonai érdemkereszt tulajdonosa, egyházi tanácsos, a székelykeresztúri főgimnázium felügyelő gondnoka, Udvarhely vármegye törvényhatósági bizottsági tagja junius 4-én, életének 63 évében elhunyt. Nyugalomba vonulása után élénk részt vett egyházi és iskolai ügyeinkközügyeink intézésében s magas sugár katonás alakja mindenütt látható volt, ahol az atyák a vallászerkölcsi élet építése céljából összegyülekeztek.

Józsa Mihály ny. székesfővárosi tanácsjegyző juniús hó 9-én hosszas szenvedés után életének 69., boldog házasságának 35-ik évében Budapesten elhunyt.

Tompa irodalmi hagyatéka. Május 21-én bontották fel a premontreiek jászóvári ebédlőjében Tompa irodalmi hagyatékát, melyet az irodalmi világ oly nagy kiváncsisággal várt. Takács Menyhért prépost megnyitó beszédet mondott, melyben ismertette a hagyaték elhelyezésének történetét; Tompa levelezését a rend vezetőségével. A hagyaték *A fekete könyv* c. kéziratos kötet. Címe alatt ez áll: *Jegyzetek az emberekről, saját tapasztalatai után az igazsághoz szigorúan ragaszkodva írta Tompa M. 1868.* A kézirat emberi hiúságokról szóló anekdotákat, irodalomtörténeti vonatkozású feljegyzéseket tartalmaz. Igy feljegyezte a feljelentő nevét, aki őt *A gólyához* c. verseért denunciálta.

Zoványi ügye. Zoványi Jenő a debreceni tud.-egyetem teologiai tanára és dekánja az egyetem reformációi ünnepélyén emlékbeszédet tartott, a melynek Kálvinra vonatkozó nyilatkozatai s egész szelleme illetékes körökben megütközést keltett. A hittudományi kar megtagadott e beszéddel szemben mindennemű szolidaritást s kimondotta, hogy ez alkalommal az évzáró ünnepélyen a dekán szereplését nem óhajtja. Zoványi felterjesztést intézett a közoktatásügyi miniszterhez s ebben arra kérte, ne engedje meg, hogy az egyetem teol. tanára egyszersmind kollégiumi igazgató is lehessen. E lépését úgy magyarázzák, hogy Zoványi a kálvinista szellem képviselőivel minden összeköttetést meg akar szakitani, hogy az egyetemet a ref. légkörből kiragadja s a tanszabadságot így biztosítsa. A tiszántúli ref. egyházkerület jun. 4. közgyűlésében ez ügyben a következő határozatot hozta: „Egyházkerületi közgyűlésünk a maga részéről is elitélvén Zoványi Jenő fölolvasásának a zsoltárokra, az újszövetségre s Kálvinra vonatkozó részét s általában az egész fölolvasás irányát és célzatát úgy az egyetemes kereszlyénség, mint a magyar református egyház szempontjából s érdekeire nézve veszedelmesnek minősítvén, annak kiemelése mellett, hogy 1. a m. kir. kormánnyal református hittudományi kar fölállítása és fenntartása iránt kötött szerződést; 2. az ilyen címen szervezett kar református jellegének megítélésére és elbirálására a magyar református egyház hivatalos képviseletét tartja jogosítottnak: fölkéri a tiszántúli református egyházkerület és a debreceni református egyház részéről az egyetemi theologiai tanárok egyházi szempontból alkalmas és méltó voltának elbirálására alakított hármas bizottságot, nyilatkozzék abban a tekintetben, hogy Zoványi Jenő egyházi szempontból hittudományi tanszék betöltésére a történtek után is alkalmas és méltó-e? Egyben az ügyet az egyetemes konventnek, mint legfőbb tanügyi hatóságnak, a részéről esetleg szükségessé váló intézkedések megtétele végett, bejelenti. Végül mivel ezidő szerint lehetőnek látszik olyan megoldási mód, amely mellett a második

történelmi tanszék felállítása egyházkerületünk megterhelése nélkül lesz eszközölhető, egyelőre közgyűlésünk nem kíván e tárgyban érdemleges határozatot hozni." Zoványi a *Nyugat* juniús 1. számában *„Hittudomány és tanszabadság"* c. cikket írt s ebben az álláspontjából folyó következményeket levonva, kimondja, hogy ő megértené s nem venné rossz néven ha egy ref. hittudományi tanár tudományos meggyőződése alapján pantheismust vagy materialismust hirdetne, elfogadná a pápai csalatkozhatatlanság tanát vagy a transsubstantiatiót tanítaná.

A fiatalkorúak érdekében. Tóth János belügyminisztersége alatt egy rendeletet adott ki, melyben elrendeli a mozifilmek ellenőrzését és cenzurázását. Remélni lehet, hogyha a rendeletet erélyesen végre is hajtják, a mozinak a fiatal nemzedékre való mételyező hatása a jövőben csökkenni fog. A budapesti főkapitány meg az erkölcsöt sértő falragaszok kifüggesztését tiltotta meg. A lapok egy része megbotránkozott e rendeleteken, melyeknek csak egy hibája van, az, hogy igen későre érkeztek.